

Lise Öğrencilerinin Gözünden Deprem Olgusu: Kahramanmaraş Depreminin Duygusal ve Bilişsel Yansımaları Üzerine Nitel Bir Çalışma

Ali Rıza Yavrutürk¹, Fatma Altun Kobul²

Öz

Bu araştırmada depremi yaşayan lise öğrencilerinde depremin duygusal ve bilişsel yansımalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 6'sı kadın ve 8'i erkek olmak üzere toplam 14 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada nitel araştırmalardaki olgu-bilim deseni temel alınmıştır. Çalışmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen nitel veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda katılımcıların deprem olgusunu psikolojik ve maddi olmak üzere iki temada tanımladıkları görülmektedir. Katılımcıların depremde başta aile üyeleri ve akrabalar olmak üzere çoklu kayıp yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların deprem sürecinde korku, şaşkınlık, üzüntü, çaresizlik ve suçluluk gibi duyguları yaşamalarıyla birlikte deprem anını sürekli düşünme ve ölümü düşünme gibi bazı olumsuz düşüncelere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, katılımcıların deprem sonrası yaşanan olumsuz duygu ve düşüncelere yönelik kadercı yaklaşım, kabullenme, sosyal destek ve iyimser yaklaşım ile baş etmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların iyimser bir yaklaşım ile deprem olgusuna yaklaşmaları dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Elde edilen sonuçlar, depremde maddi ve manevi çoklu kayıp yaşayan öğrencilerin daha çok depremi psikolojik sonuçlar açısından değerlendirdiği, yaşadıkları olumsuz duygu ve düşüncelerle başa çıkmada ise özellikle sosyal destek sistemlerini etkili bulduklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Deprem Deneyimi, Deprem Psikolojik Etkileri, Lise Öğrencileri

Earthquake Phenomenon from the Eyes of High School Students: A Qualitative Study on the Emotional and Cognitive Reflections of the Kahramanmaraş Earthquake

Abstract

This study aims to examine the emotional and cognitive reflections of earthquakes on high school students who experienced earthquakes. The study group consists of 14 students, 6 of whom are female and 8 of whom are male. The study is based on the phenomenological design, one of the qualitative study designs. The data of the study were collected with a semi-structured interview form developed by the researchers. The qualitative data obtained in the study were analyzed with the content analysis method. As a result of the content analysis, it is seen that the participants define the earthquake phenomenon in two categories: psychological and material. It was concluded that the participants experienced multiple losses, primarily family members and relatives, in the earthquake. In addition, it was concluded that the participants

¹ Uzm. Psk. Dan., TC. Milli Eğitim Bakanlığı, Zile Fen Lisesi, Tokat

İlgili yazar e-posta/Corresponding author e-mail: a.r.yavruturk@outlook.com ORCID No: 0000-0002-6724-6019

² Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Samsun

e-posta/e-mail: faltun@trabzon.edu.tr ORCID No: 0000-0001-8523-7768

Bu makaleye atıf yapmak için / To cite this article

Yavrutürk, A. R. ve Altun Kobul, F., (2024). Lise Öğrencilerinin Gözünden Deprem Olgusu: Kahramanmaraş Depreminin Duygusal ve Bilişsel Yansımaları Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Afet ve Risk Dergisi*, 7(3), 857-875.

experienced feelings such as fear, surprise, sadness, helplessness and guilt during the earthquake process, and had some negative thoughts such as constantly thinking about the earthquake moment and thinking about death. Finally, it was concluded that the participants tried to cope with the negative feelings and thoughts experienced after the earthquake with a fatalistic approach, acceptance, social support and optimistic approach. It is considered a remarkable finding that the participants approached the earthquake phenomenon with an optimistic approach. The results obtained were discussed in the light of the literature.

Keywords: Earthquake, Earthquake Experience, High School Students, Psychological Effects of Earthquake

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca afetlerin can kaybı, fiziksel yıkım, yaşam alanlarının değişimi ve ekonomik kayıplar gibi birçok kayıplara neden olduğu bilinmektedir (Arcaya, Raker & Waters, 2020; BM, 2019; Caruso & Miller, 2015). Öte yandan, afet sürecinde ve sonrasında yaşanan belirsizlikler insan yaşamı için büyük riskler oluşturmaktadır (Deryugina, 2022; Guérin-Marthe, Gehl, Negulescu, Auclair & Fayjaloun, 2021; Paudel & Ryu, 2018; WHO, 2022). Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi'nin (CRED) verilerine göre, 2000-2015 yılları arasında doğal afetler nedeniyle 1.480.000 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 4 milyar kişi doğrudan veya dolaylı olarak doğal afetlerden etkilenmiş ve en az 1960 milyar dolar zarar meydana gelmiştir (CRED, 2015). Goldstein'a (2021) göre insanlık, doğal afetlerle her zamankinden daha sık karşılaşmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü verileri incelendiğinde 1999 ve 2018 yılları arasında yaklaşık 750.000 kişi deprem nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, 125 milyondan fazla insan depremlerden farklı açılardan etkilenmişlerdir (WHO, 2022). Bu bağlamda, tüm doğal afetler içerisinde depremlerin çok daha fazla can kaybına neden olduğu, ayrıca insan yaşamını ve sosyal süreçleri derinden etkilediği söylenebilir (Arcaya, Raker & Waters, 2020; D'Amico, 2016). Dolayısıyla eğitim, ulaşım, sağlık, tarım ve diğer sektörler afetten olumsuz etkilenmektedir (FAO, 2015; Mavrouli et al., 2023). Özellikle deprem bölgelerinde yaşayan insanların hayatlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu birçok hizmete erişim noktasında zorluklarla karşılaştığı bilinmektedir. Bu bağlamda depremi yaşamış insanlara psikolojik destek başta olmak üzere birçok farklı alanda (Ekonomik, barınma, eğitim, güvenlik, sosyal destek vb) destek çalışmaları ile deprem yaşantısı olan insanlara yardım edilmektedir (FAO, 2015; Guérin-Marthe, Gehl, Negulescu, Auclair & Fayjaloun, 2021; He, 2021).

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle aktif fay hatları üzerinde bulunmaktadır (Gündüz, Türkmen, Eryiğit, Karaca ve Aydın, 2013). Bu nedenle Türkiye'de sıklıkla yüksek şiddette ve yıkıcı nitelikte depremler meydana gelmektedir. 1930 yılında Hakkari'de, 1939 yılında Erzincan'da, 1976 yılında Van'da ve 1999 yılında Kocaeli'nde 7 Mw'ın üzerinde depremler meydana gelmiştir (Mazlum, 2001). 6 Şubat 2023 tarihinde ise Türkiye son yıllardaki en şiddetli depremi yaşamıştır. Aynı gün içerisinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık (7.8 Mw) ve Elbistan (7.7 Mw) ilçelerinde meydana gelen depremler 10 ilde büyük yıkım ve kayıplara neden olmuştur (İTÜ, 2023). Yaşanılan depremlerden etkilenen alanın büyük olması depremin asrın felaketi olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

Deprem sonrasında kuşkusuz eğitim sürecinde birçok aksaklıklar yaşanmaktadır. Oysaki, eğitim hem insanların hem de toplumların zorlayıcı yaşantılarla başa çıkabilmelerinde kullanılacak en etkili araçlardan biridir (Mavrouli, Mavroulis, Lekkas & Tsakris, 2023). Öte yandan, eğitim hakkı insanların hiçbir koşulda ulaşılması engellenemeyen temel insan hakkı olarak değerlendirilmektedir (Shidiqi, Di Paolo & Choi, 2022). Bu bağlamda, ülkelerin afetlerden sonra eğitime devam etme veya kesintiye uğrayan eğitim sürecini yeniden başlatma konusunda sorumlulukları vardır. Eğitim aynı zamanda doğal afet sonrası öğrenciler için sosyal destek sistemini sağlamakta ve normalleşme sürecinin en önemli bileşeni olmaktadır.

Çocuklar ve gençler toplumda en savunmasız gruplardan biri olduğu (Sinclair, 2007) göz önüne alındığında, afetlerden etkilenen çocuklara ihtiyaç duydukları psikolojik desteğin sağlanması

hayati önem taşımaktadır. Özellikle kişilik gelişimi açısından kritik bir dönemde bulunan ergenlerde (Koç, 2004; Köse, 2006; Özdemir, Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012) depremin yıkıcı psikolojik etkilerini önlemek veya erken dönemde ortadan kaldırmaya çalışmak toplumsal psikolojik dayanıklılığa katkı sağlayacaktır. Bunun için yaşanan doğal afetin öğrenciler için ne ifade ettiğini, hangi duygu ve düşünceleri ortaya çıkardığını incelemek destek hizmetlerinin ön koşulu olarak görülebilir. Alanyazın incelendiğinde deprem ile ilgili Türkiye’de daha çok toplumsal etkiler ile ilgili çalışmalar (Bozkurt, 1999; Karancı ve diğ., 1996; Kasapoğlu ve Ecevit, 2001) yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, deprem olgusunun eğitim ile ilişkisini ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, öğretmenlerin deprem öncesinde ve deprem sonrasındaki öğretim durumları (Yıldız, 2000), depremin ilköğretim öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi (Sert, 2002), ilköğretim programında deprem olgusunun öğretimi (Koca, 2001), Türkiye öğretim sisteminde doğal afet konularının öğretimi (Taş, 2003) ve öğrencilerin deprem olgusuna ilişkin tutum ve algıları (Aydın ve Coşkun, 2010; Demirkaya, 2007; Kaya, 2010) konularında çalışmalar yapılmıştır. Ancak, alanyazında depremi yaşamış öğrencilerin depreme yönelik psikolojik yaşantılarını ele alan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmada depremi yaşayan lise öğrencilerinin depreme ilişkin algıları ve depremin onlarda yarattığı etkiler derinlemesine görüşmelerle incelenmiştir. Bu çalışmadan elde edilecek sonuçların, deprem yaşantılarının gençlerin gözünden anlaşılması ile ilgili bilimsel yazına ve sahada yürütülen deprem sonrası psikolojik müdahale çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde olgu-bilim desen temel alınarak yapılmıştır. Olgu-bilim desen (fenomenolojik desen), bireylerin yaşamış olduğu olayları nasıl tanımladıklarını belirlemede kullanılan bir yöntemdir (Çepni, 2007; Demirkaya, 2008). Nitel çalışmalarda ele alınan konu ve kavramlar ile ilgili bireylerin görüşlerine başvurulur, kapsamlı ve derinlemesine bilgi elde edebilmek için olgu-bilim deseni kullanılır (Berg & Lune, 2015; Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Creswell’e (2014) göre ise olgu-bilim desen araştırmacının bir olay hakkında çeşitli veri toplama araçlarıyla derinlemesine bilgi toplaması ve bu bilgiler doğrultusunda temalar oluşturması şeklinde kurguladığı bir desendir. Bu çalışmayı gerçekleştirmek için etik kurul izinleri Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun 19.06.2023 tarih ve E81614018 sayılı toplantısında alınmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmada görüşlerine başvuru katılımcılar farklı liselerde ve farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören 6’sı kadın öğrenci ve 8’i erkek öğrenci olmak üzere toplam 14 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcı öğrencilerin 1’i Malatya, 3’ü Adıyaman, 4’ü Kahramanmaraş ve 6’sı Hatay İllerinde depremi yaşamış olup, eğitimlerine devam edebilmek için Tokat ilinde araştırmanın yapıldığı okullara kayıtlarını aldırılmışlardır. Araştırmada katılımcılar araştırmacının görev yaptığı ilçede bulunan öğrenciler ile yapıldığı için amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi çalışma sürecinde araştırmacıya zaman, çaba ve emek yönünde kolaylıklar sağlaması, verilere daha kolay ulaşılabilmesi, verilerin toplanması ve değerlendirmesi süreçlerinde kolaylıklar sağlaması açısından genellikle nitel çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışma katılımcıları ilk harfleri cinsiyet türünü (K: Kadın, E: Erkek), ikinci harf okul türünü (F: Fen lisesi, A: Anadolu Lisesi, M: Meslek Lisesi ve İ: İmam Hatip Lisesi) ve üçüncü rakam da sınıf düzeyini gösterecek şekilde kodlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veriler araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Verileri elde etmek için kullanılacak olan görüşme formu iki kısımdan oluşmaktadır. Görüşme formunun ilk kısmı katılımcının cinsiyeti, sınıfı ve okul türü ile ilgili sorulardan oluşurken, ikinci kısım deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem yaşantıları ile ilgili açık uçlu dört sorudan oluşmaktadır. Görüşme formunun hazırlanmasından önce deprem yaşantısı ile ilgili alanyazında yapılan çalışmalar (Aslenderen ve Berkant, 2023; Bilen ve Polat, 2022; Demirkaya, 2007; Karakuş, 2014) incelenmiştir. Sonrasında oluşturulan görüşme formunun çalışmanın amacına uygunluğunu tespit etmek için psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümünde görev yapan iki öğretim üyesine gönderilmiştir. Öğretim üyelerinden görüşme formunun araştırmada kullanılabilmesine dair olumlu görüş alınmıştır. Daha sonra görüşme formunun dil ve anlatım yönünden değerlendirilmesi için bir Türkçe öğretmeni tarafından incelenmesi sağlanmıştır. Türkçe öğretmenin değerlendirmelerine göre gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra görüşme formu son halini almıştır. Görüşme formunun amacına uygunluğunu ve işlevselliğini test etmek için farklı sınıf düzeyi ve farklı okul türlerinde olmak üzere üç deprem yaşantısı olan öğrenci üzerinde pilot uygulaması yapılmıştır. Pilot uygulama sonucunda veri toplama aracı olarak hazırlanan görüşme formundaki soruların katılımcılar tarafından açık, net ve kolay anlaşılır olduğu ve deprem deneyimi olan öğrencilerin çalışmanın amacına uygun cevaplar verdikleri görüldükten sonra çalışmada veri toplama aracı olarak görüşme formunun kullanılmasının uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara deprem deneyimi olan öğrencilerin cevap vermeleri istenilmiştir.

- 1- Depremi nasıl tanımlıyorsunuz? Kısaca açıkla mısınız?
- 2- Depremde yaşamınızda hangi kayıplar yaşandı?
- 3- Deprem sürecinde hangi duyguları ve düşünceleri yaşadınız?
- 4- Deprem sonrası yaşadığınız olumsuz duygu ve düşünceler ile baş etmek için hangi stratejileri kullanıyorsunuz?

2.4. Veri Toplama Süreci

Depremi yaşamış lise öğrencilerinin depreme yönelik psikolojik yaşantılarını ele alan bu çalışmayı yapabilmek için ilk olarak depremi yaşayan öğrenciler tespit edilmiştir. Daha sonra ortaöğretim kurumlarının ilgili idari personelleri ile görüşülmüştür. Uygulamalar için okul idaresinden gerekli izinler alınmıştır. Okulların rehberlik servislerinden okullarındaki deprem yaşantısı geçirmiş olan öğrencilerine çalışma hakkında bilgi verilmesi istenmiştir. Ayrıca, okul rehberlik servislerinden, rehberlik servisi panosunda çalışma hakkında bilgi veren broşürlerin asılması ve çalışmaya katılmak isteyen gönüllü öğrencileri tespit etmeleri konusundan yardım istenmiştir. Katılımcılar ile görüşülmeden önce görüşmenin yapılacağı zaman ve görüşme yeri katılımcı ile araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Görüşme zamanı olarak öğrencinin derslerinin olmadığı zaman dilimi belirlenmiştir. Görüşme yeri ise araştırmacının görev yaptığı okulun rehberlik servisi olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrenciler ile araştırmacı yüz yüze görüşerek çalışma hakkında bilgilendirmeler yapmıştır. Yüz yüze yapılan bilgilendirme toplantısından sonra ulaşılan 14 gönüllü öğrenciden veri toplanılmasına karar verilmiştir. Daha sonra deprem deneyimi olan öğrencilerin velilerine bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve yazılı bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Katılımcı öğrencilere veri toplama süreci hakkında bazı kurallar (Gizlilik ilkesi, çalışmalardan çekilebilme hakkı, gönüllülük ilkesi vb.) ile ilgili bilgiler verilmiştir. Görüşmeler araştırmacının görev yaptığı okulun rehberlik servisi odalarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler deprem deneyimi olan öğrencilerin gerekli onayları alınarak cep telefonu aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Çalışma sürecinde elde edilen kayıtlar etik kurallar gereği veriler analiz edildikten sonra silinmiştir. Görüşmeler sırasında deprem deneyimi olan öğrencilerin kendilerini rahat hissedebileceği, duygu ve düşüncelerini kolaylıkla ifade edebileceği bir ortam oluşturulmuştur. Görüşmelerin her biri ortalama 40-50 dakika kadar sürmüştür. Bütün görüşmeler yaklaşık olarak 630 dakika kadar zaman almıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Çalışmada, verilerin analiz edilebilmesi için görüşmelerde elde edilen ses kayıtları ve görüşmelerde elde edilen yazılı notlar birlikte yazılı formata çevrilmiştir. Çalışmada nitel araştırmalardaki veri analizinde yaygın olarak kullanılan içerik analizi (Ekiz, 2013) yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizi, katılımcılardan elde edilen sözlü ve yazılı verilerin toparlanması, derlenmesi, özetlenmesi ve verilerin rapor edilmesini içerir (Creswell, 2014). Daha sonra elde edilen veriler ortak özelliklerine göre çalışmanın amacına uygun olarak farklı temalar altında sınıflandırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çerçevede çalışmada katılımcılardan elde edilen verilerden hareket ederek çalışma sorularına uygun olarak ilk olarak temalar, sonrasında kodlar oluşturulmuştur. Ayrıca, her bir tema ve kod için frekans değerleri belirlenmiştir. Böylece veriler şekil ve tablolar aracılığı ile sunulmuştur. Son olarak deprem deneyimi olan öğrencilerin tablo haline getirilen verilerini desteklemek için katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılarla örnekler verilmiştir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Bir çalışmanın bilimsel bir özellik kazanabilmesi açısından araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği ile ilgili yapılan çalışmalar önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu kapsamda nitel çalışmalarda güvenilirlik ve geçerlilik ile ilgili araştırmanın yönteminin çalışma amacına uygun olarak seçilmesi ve yapılan seçimin nedenleri ile birlikte ele alınması gerekmektedir (Morrow, 2005). Çalışma için seçilen yöntem uygun yapılan bütün uygulama aşamalarını detaylı olarak ele alınması, örneklem grubunun seçilmesi ve çalışmanın bir bütün olarak nitel araştırma sistematığı içerisinde ele alınması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda bu çalışmada kullanılacak modelin belirlenmesi ve temellendirilmesinin yapılması, veri toplama süreci ve verilerin analizi hakkında detaylı bilgilerin verilmesi, çalışmanın bütün aşamalarında gerekli olan izinlerin ve onayların alınması ve ilgili kurum ve kişilerin bilgilendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca, çalışmanın bütün aşamalarında gizlilik ve gönüllülük ilkelerine uygun davranılmıştır. Nitel araştırmalarda veri toplama araçlarının çalışma amacına uygun olarak hazırlanması ve pilot uygulamanın yapılması çalışmanın geçerliliği için önemli bir etken olarak görülmektedir (Creswell, 2014). Bu çerçevede kullanılacak görüşme formu hazırlanmadan önce çalışma konusu ile ilgili daha önceden yapılan araştırmalar incelenmiştir. Hazırlanan veri toplama aracının geçerliliğinin artırılması için ilgili uzman görüşünden yararlanmasının (Yıldırım ve Şimşek, 2016), alan uygulayıcılarından görüş alınması, uzman kişiler tarafından değerlendirmelerin yapılmasının (Morrow, 2005) ve pilot uygulamanın yapılmasının önemli olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda çalışmada veri toplama aracı olan görüşme formunun hazırlanması, uygulanması ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi aşamalarında hem alan uzmanlarının ve alan uygulayıcılarının görüşlerinden yararlanılmıştır hem de veri toplama aracının pilot uygulaması yapılmıştır. Çalışmanın geçerliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla, deprem deneyimi olan öğrencilerin ifadelerinden birebir alıntılar yapılmış, veri seti bağımsız bir okuyucu tarafından tekrar kodlanarak iki kodlama arasındaki tutarlılık $\Delta = C \div (C + \epsilon) \times 100$ formülü (Miles ve Huberman formülü) ile hesaplanmıştır. Bu formülde Δ : Güvenirlik katsayısını, C: Üzerinde görüş birliğine varılan terim sayısını, ϵ : Üzerinde görüş birliği sağlanmayan terim sayısını ifade etmektedir ve iki kodlayıcı arasındaki görüş birliği oranının en az % 80 olması gerekmektedir (Baltacı, 2017). Bu araştırmada güvenirlik katsayısı % 83.75 olarak bulunmuştur.

Nitel çalışmalarda verilerin toplanması kadar elde edilen verilerin birbiriyle tutarlı bir örüntü oluşturması ve aynı zamanda verilerin net ve anlaşılır bir şekilde sunulması araştırmanın güvenilirliğini olumlu etkilemektedir (Merriam, 2009). Bu çerçevede verilerin elde edilmesi, verilerin kodlanması ve temaların verilere dayalı olarak nasıl hazırlandığı anlaşılır bir şekilde detaylandırılmıştır. Öte yandan nitel çalışmalarda veriler ile tutarlı bir şekilde alıntılar ile desteklenmesi Yıldırım ve Şimşek (2016) tarafından önerildiği bilinmektedir. Bu kapsamda verilere dayanarak elde edilen bulgular oluşturulan temaları destekleyecek bir şekilde katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, çalışma soruları kapsamında, Kahramanmaraş depremini yaşamış lise öğrencilerinin depreme yönelik psikolojik yaşantıları ile ilgili görüşleri ve deneyimleri sunulmakta ve yorumlanmaktadır. Çalışmaya katılan deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem olgusunu nasıl tanımladıklarına yönelik görüşleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Deprem Deneyimi Olan Öğrencilerin Deprem Olgusunu Tanımlamaları

Temalar	Kodlar	f
Psikolojik tanımlamalar (f=61)	Güvensizlik. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Çaresizlik. (Eİ10, EM9, KF11, KF12, EA11, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM12)	10
	Boşluk. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, Eİ12, EM11)	11
	Kimsesizlik. (Eİ10, EM9, KF12, EA11, KF10, Eİ12, EM12)	7
	Kopmak. (KA12, KF11, Eİ11, KF12, KA9, KA10, EA10, Eİ12)	8
	Ayrılık. (KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KF10, KA10, Eİ12, EM11, EM12)	11
Maddi tanımlamalar (f=23)	Yıkım/Enkaz. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	İletişimsizlik. (KA12, EM9, Eİ11, KF12, EA11, KF10, EA10, EM11, EM12)	9

Tablo 1 incelendiğinde deprem yaşantısı olan öğrencilerin deprem olgusunu psikolojik tanımlamalar (f=61) ve maddi tanımlamalar (f=23) olmak üzere iki temada tanımladıkları görülmektedir. Katılımcılar deprem olgusunu psikolojik tanımlamalar temasında, güvensizlik hissi (f=14), insanların sevdiklerinden ayrılması (f=11), derin bir boşluk (f=11), çaresizlik (f=10), insanın içinden bir şeylerin kopması (f=8) ve kimsesizlik hissi (f=7) ile tanımladıkları görülmektedir. Aşağıda psikolojik tanımlamalar teması ile ilgili deprem yaşantısı olan öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

KA12: “Bir depremzedenin depremi tanımlayabilmesi çok zordur. Deprem yaşantısı bence öznel bir yaşantıdır ve tam anlamı ile tanımlamak mümkün değildir. Deprem denilince aklıma gelen kavramlarla depremi tanımlamak gerekirse, tarifi imkânsız bir boşluk olarak tanımlayabilirim. Deprem bu boşluğun oluşturduğu tarifsiz bir güvensizliktir. Deprem insanları sevdiklerinden ayıran ve insanın içinde telafisi olmayan kopmaların, dağılmaların yaşanmasıdır.”

KF11: “Depremi nasıl tanımlıyorum? Depremi tanımlamak çok zor bir iştir. Her ne desen o değil, eksik kalıyor, yarım kalıyor. Aslında deprem benim için çaresizlik, güven kaybı, hiçlik, insanın içindeki bağların birden kopması ve ayrılık demektir.”

EM12: “Deprem demek, her şeyin boş olduğu, birden her şeyin yok olabileceği demektir. Hiçbir şeye güvenilemeyeceği demektir. Deprem çaresiz ve kimsesiz kalmak demektir. İnsanın sevdiklerinden veya yaşadığı yerden ayrılması demektir.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem olgusunu psikolojik temada yaptıkları tanımlara bakıldığında genellikle güvensizlik, çaresizlik, boşluk duygusu, kimsesizlik hissi ve ayrılık duygusu gibi olumsuz duygular ile tanımlamaya çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıları deprem olgusunu maddi tanımlamalar temasında, deprem yıkım/enkaz demektir (f=14) ve deprem dış çevre ile bağlantıların kesilmesidir (f=9) şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Aşağıda çevresel/dışsal tanımlamalar teması ile ilgili deprem yaşantısı olan öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

KA12: “Deprem yerin yerinden oynamasıdır. Her şeyin yerinden oynaması demektir. Dolayısıyla bu durum büyük bir yıkım demektir. İnsanların ve şehirlerin birbirlerinden ayrılması iletişim kuramaması demektir.”

E11: “Deprem insanın iç dünyasının yıkımı olduğu gibi dış dünyasının da yıkılması demektir. İnsanın dış çevresi ile bağlantısının kopması demektir.”

EA11: “Deprem benim için enkaz demektir. Evlerin yolların ve bütün yapıların yıkılması demektir. Kendi başına kalıp ağlamak demektir.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem olgusunu maddi tanımlamalar temasında yaptıkları tanımlamalara bakıldığında deprem deneyimi olan öğrencilerin depremi fiziksel yıkım ve dış çevre ile iletişim konusunda yaşanan olumsuzluklar ile tanımladıkları görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin depremde hangi kayıp yaşantılarına yönelik görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Deprem Yaşantısı Olan Öğrencilerin Kayıp Yaşantıları

Temalar	Kodlar	f
Aile ile İlgili Kayıplar (f=24)	Ebeveyn kaybı (KA12, KF11, EA11, EA10)	4
	Kardeş kaybı (E110, KA12, KF11, E111, KA9, E112)	6
	Akraba kaybı (E110, KA12, EM9, KF11, E111, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, E112, EM11, EM12)	14
Sosyal Çevre ile İlgili Kayıplar (f=37)	Arkadaş kaybı (E110, KA12, EM9, KF11, E111, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, E112, EM11, EM12)	14
	Komşu kaybı (E110, EM9, KF11, E111, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, E112, EM11, EM12)	13
	Öğretmen kaybı (KA12, EM9, KF11, KF12, EA11, KA9, EA10, E112, EM11, EM12)	10
Fiziki Çevre ile İlgili Kayıplar (f=26)	Ev kaybı (E110, KA12, EM9, KF11, E111, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, E112, EM11, EM12)	14
	Şehir/mahalle kaybı (E110, EM9, KF11, E111, KF12, EA11,öKF10, KA10, EA10, E112, EM11, EM12)	12

Tablo 2 incelendiğinde deprem yaşantısı olan öğrencilerin depremde yaşamış oldukları kayıpları aile ile ilgili kayıplar (f=24), sosyal çevre ile ilgili kayıplar (f=37) ve fiziki çevre ile ilgili kayıplar (f=26) olmak üzere üç temada ele aldıkları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin aile ile ilgili kayıplar temasında, aile ile ilgili kayıplar (f=24), kardeş kaybı (f=6) ve akraba kaybı (f=14) yaşadıkları görülmektedir. Aşağıda aile ile ilgili yaşanan kayıplar ile ilgili deprem yaşantısı olan öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

EM9: “Benim depremde amcamı, yengemi ve dört kuzenimi kaybettim.”

EA11: “Depremde annem göçük altından yaralı olarak çıkarıldı. Sekiz gün yoğun bakımda kaldıktan sonra annemi kaybettik. Çok sayıda akraba ve tanıdığımızı kaybettik.”

E112: “Depremden babam yaralı kurtuldu. Ancak maalesef iki yaşındaki kardeşimi kaybettik. Çevremizde birçok akraba ve tanıdığımızı kaybettik”

Deprem yaşantısı olan öğrencilerin aile ile ilgili kayıplarına bakıldığı zaman her deprem yaşantısı olan öğrencilerinin ailelerinden kayıplar yaşandığı görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin tamamının akraba kayıpları yaşadıkları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin sosyal çevre ile ilgili yaşadıkları kayıplar ile ilgili görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

KA12: “Depremde çok sayıda yakın arkadaşlarımı kaybettim. Okulda çok sevdiğim öğretmeni kaybettim. Depremdeki bütün kayıplar sanki benim çok yakın tanıdıklarım gibi geliyor bana”

KF10: “İlk depremde bizim oturduğumuz binanın hemen karşısındaki bina yıkıldı. O binada bizim komşularımızı, çocukluk arkadaşlarımızı kaybettik”

EM11: “Depremde kaybettiğimiz bütün canlar bizim birinci derecede yakınımız, arkadaşlarımız canlarımız idi. Bizim mahallede (Hatay-Antakya) yıkılmayan yapı

kalmadı. Akraba, arkadaş ve komşularımızı kaybettik. Öyle ki depremden kurtulduğumuza sevinip sevinemeyeceğimizi bilemedik. Kendilerinden haber alamadığımız birçok tanıdığımız var. Mesela hayatta kendime örnek aldığım öğretmenlerim vardı. Depremden birkaç ay sonra kayıp haberlerini aldık”

Deprem yaşantısı olan öğrencilerin sosyal çevre ile ilgili kayıplarına bakıldığında Deprem deneyimi olan öğrencilerin çoğunun arkadaş, komşu ve öğretmen kayıplarını yaşadıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin fiziki çevre ile ilgili kayıplar ile ilgili görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

KF11: “Deprem çok acı bir yaşantı. Deprem deyince aklıma kayıp ve yıkım geliyor. Depremde bizim evimiz, yuvamız bizim içinde büyüdüğümüz, birçok anımızın olduğu evler mahalleler yıkıldı. Bu benim için telafisi imkânsız bir kayıptır.

KA10: “Aslında depremde yaşanan her şey benim için kayıp idi. İlk depremde evimiz büyük hasar gördü. İkinci depremde evimiz yıkıldı. Benzer şekilde yaşadığımız bölgede birçok bina yıkıldı.

EM12: “Depremde evimizle birlikte benim anılarım, çocukluğumda yıkıldı. Ben çocukken oynadığım oyuncaklarımı geleceğe taşımak için saklardım. Onları kaybetmekle birlikte sanki çocukluktaki birçok yaşantım birden kayboldu. Şimdi yaşadığımız mahallede ne bizim evimiz var ne de geçmiş yaşantımız ile ilgili en ufak bir şey var. Sadece acısını yüreğimin derinliğinde hissettiğim tanımlayamadığım büyük bir duygu var.

Deprem deneyimi olan öğrencilerin hemen hepsinin çoklu kayıplar yaşadığı görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin aile, arkadaş, ev ve sosyal çevre ile ilgili kayıplar yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin deprem anında yaşadıkları duygu ve düşünceleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Deprem Deneyimi Olan Öğrencilerin Deprem Sürecinde Hâkim Olan Duygu ve Düşünceler

Temalar	Kodlar	f
Duygular (f=60)	Korku (Eİ10, EM9, KF11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, EM11, EM12)	11
	Şaşkınlık (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM12)	12
	Üzüntü (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Çaresizlik (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Suçluluk (KA12, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, EM11)	9
	Ölüm. (Eİ10, KA12, EM9, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM12)	12
	Ayrılık. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
Düşünceler (f=90)	Olumsuz düşünceler. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Yaşamın anlamsızlığı. (Eİ10, EM9, KF11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12)	10
	Depremi düşünme. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Depremın tekrarı. (Eİ10, KA12, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, Eİ12, EM11, EM12)	12
	Dünyanın güvenli bir yer olmaması. (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14

Tablo 3’e bakıldığında Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem anında yaşadıkları duygu ve düşüncelerini duygular (f=60) ve düşünceler (f=90) olmak üzere iki temada ele aldıkları görülmektedir. Katılımcılar duygular temasında, üzüntü (f=14), çaresizlik (f=14), şaşkınlık (f=12),

korku ($f=11$) ve suçluluk ($f=9$) duygularını yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Aşağıda Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem anında yaşadıkları duygulara ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

E110: “Deprem anında diyebilirim ki aklınıza gelebilecek ne kadar olumsuz duygu ve duygular var ise hepsini yaşadım diyebilirim. Zaten duyguları birbirinden ayırt etmekte zorlanan biriyim. Deprem anında ise tamamen birçok olumsuz diyebileceğim duygu ve düşünce içerisinde idim. Başta korku olmak üzere, ne yapacağını bilememe durumu, derin bir üzüntü içerisinde idim.”

E111: “Her şeyden önce büyük bir şaşkınlık yaşadım. Ne yapacağımı bilemedim. Beraberinde çaresizlik ve üzüntü beni kapladı. Bir şeyler yapamamanın bende bir eksiklik/suçluluk duygusunu yaşamama neden olduğunu söyleyebilirim.”

KA10: “Depremde ilk anlarda neler yaşadığımı hangi duyguları yaşadığımı fark edememiştim. Daha sonradan aslında depremde çok karmaşık duyguları bir arada yaşadığımı fark ettim. En çok depremde korktuğumu fark ettim. Depremde insanın bir şeyler yapamadığını, insanlara ulaşamadığı için görünce bu bende suçluluk ve çaresizlik duygularının oluşmasına neden oldu. Bütün bu durumların sonucunda çok üzülüğümü söyleyebilirim.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin görüşlerine bakıldığında başta korku olmak üzere üzüntü, çaresizlik, suçluluk ve şaşkınlık duygularını yaşadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem anında sahip oldukları düşünceler ile ilgili görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

KA12: “Depremde zihnimde birçok istemsiz olumsuz düşünceler geçiyordu. Sevdiklerimden ayrılacağımı, ben veya sevdiklerimin öleceğini ve bir daha göremeyeceğimi sürekli düşünüyordum. Artçı depremlerden dolayı sürekli deprem olacağını düşünüyordum. Zaten bütün gün deprem ve depremin etkilerini düşünüyorsunuz. Günün sonunda yaşamın nasıl anlamsız olduğunu, bir anda her şeyini kaybedebileceğini ve belki de en önemlisi dünyanın sabit ve kalıcı bir yer olmadığını düşünüyorsunuz.”

EA11: “Deprem demek, yıkım demek, ölüm demek, kayıp demek, ayrılık demek. Dolayısıyla depremde diğer insanlar gibi bende sürekli bu kavramları ve etkilerini düşündüm. Deprem bana hayatın bir an nasıl alt üst olduğunu düşündürdü. Hayatımızın bütünü bir anda deprem oluyor. Devam eden süreç insanı sürekli olumsuz düşünceler yaşamasına neden oluyor”

E112: “Ben deprem zamanında ölümü ve ayrılığı düşündüm. Deprem sürecinde sürekli hayata dair olumsuz birçok düşüncelerim oldu. Bana her şey birden boş gelmeye başladı. Anlamsız ve güvensiz oldu her şey. Hayatımızın her anı deprem ve depremin olumsuz etkilerini düşünmek oldu.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin görüşlerine bakıldığında deprem sırasında başta ölüm, ayrılık ve anlamsızlık gibi birçok olumsuz düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrasında yaşadıkları olumsuz duygular ve olumsuz düşünceler ile baş etmek için kullandıkları baş etme ile ilgili görüşleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4’e bakıldığında deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrası yaşadıkları olumsuz duygular ve düşüncelere yönelik kullandıkları baş etme mekanizmalarını kaderci yaklaşım ($f=23$), kabullenme ve normale dönme yaklaşımı ($f=34$), iyimser yaklaşım ($f=11$) ve sosyal destek yaklaşımı ($f=54$) olmak üzere dört temada ele aldıkları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin kaderci yaklaşım temasında dini açıklamalar ile baş etme ($f=11$) ve depremi olduğu gibi kabul etme ($f=12$) baş etme mekanizmalarını kullandıklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Aşağıda deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrası kaderci anlayış ile baş etme mekanizmalarını nasıl kullandıkları ile ilgili doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

KF11: “Sonuçta deprem meydana gelmiştir. Bize sonuçlarını kabul etmek düşer. Ölenlere Allah rahmet etsin. Kalanlara da sabırlar versin.”

EA11: “Depremde ölenler inşallah şehit olduğunu düşünüyorum. Depremler bizim hazırlıklı olmamız ve daha az kayıp vermemiz için bizi tedbirler almaya sevk etmesi gerektiğini düşünüyorum.”

KA10: “Depremzedelere Allah yardım etsin. Depremi yaşamak gerçekten çok zor bir yaşantıdır. Depremzedelerin kayıplarını ve yaşantılarının üstesinden gelmek için birbirimize yardımcı olmamız, kayıplarımız için dua etmekten başka yapacak bir şey yok.”

Tablo 4. Deprem Deneyimi Olan Öğrencilerin Deprem Sonrası Yaşanılan Olumsuz Duygular ve Düşüncelere Yönelik Kullandıkları Baş Etme Mekanizmaları

Temalar	Kodlar	f
Kaderci yaklaşım (f=23)	Dini açıklamalar (Eİ10, EM9, KF11, KF12, EA11, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	11
	Olduğu gibi kabul etme (Eİ10, KA12, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11)	12
Kabullenme ve normale dönme yaklaşımı (f=34)	Hayatın anlamsız olması (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Unutmaya çalışma (KA12, KF11, Eİ11, EA11, KA9, KA10)	6
	Alışma (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
İyimser yaklaşım (f=11)	Olumlu değerlendirmeler (Eİ10, EM9, KF11, KF12, EA11, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	11
Sosyal destek yaklaşım (f=54)	Psikolojik destek (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Aileden destek (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	13
	Arkadaşlardan destek (Eİ10, KA12, EM9, KF11, Eİ11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	14
	Öğretmenlerden destek (Eİ10, KA12, EM9, KF11, KF12, EA11, KA9, KF10, KA10, EA10, Eİ12, EM11, EM12)	13

Katılımcılar kaderci anlayış temasında deprem yaşantısını olduğu gibi kabul etme ve dini kaynaklarla baş etme mekanizmalarını kullandıkları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin kabullenme ve normale dönme yaklaşımı temasında hayatın anlamsız olması (f=14), deprem durumuna alışma (f=14) ve unutmaya çalışma (f=6) baş etme mekanizmalarını kullandıklarını ifade görülmektedir. Aşağıda deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrası pasif bakış ile baş etme mekanizmalarını nasıl kullandıklarına ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Eİ11: “Bir anda her şeyin yerle bir olması bir bakıma hayatın anlamsız olduğunu gösteriyor. Bu düşünce bir nebze acıyı hafiflettiğini düşünüyorum. Mümkün olduğu kadar deprem sonrası duruma alışmaya çalışıyorum. Depremi unutmak ve mümkün olduğu kadar günlük yaşamımdan çıkarmaya çalışıyorum.”

KA10: “Deprem yaşandı ve her ne kadar bizi halen derinden etkiliyor olsa da geçmişte kaldı. Günlük rutinlerimize dönmeye çalışmak, depremi hatırlamamaya çalışmanın iyileştirici bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Hayatın bir şekilde son bulunacağı göz önüne aldığımda bu da beni kısmen rahatlatıyor diyebilirim.”

EM12: “Deprem ne yazık ki ülkemizin bir gerçeğidir. Depremlere hazırlıklı olmak ve yaşanan deprem durumuna alışmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bir şekilde hayat devam ediyor. Hiç kimsenin yarına çıkacağına dair elinde senet yok. Bu açıdan bakıldığında birazcık ta olsa insan rahatlıyor.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin pasif bakış temasında baş etme mekanizmalarına ilişkin görüşlerine bakıldığında depreme alışma, depremi unutmaya çalışma ve hayatın anlamsızlığına vurgu yaptıkları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin iyimser yaklaşım temasında deprem yaşantısını olumlu değerlendirmelerde ($f=11$) buldukları ifade edilmektedir. Aşağıda deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrası iyimser yaklaşım teması kapsamında ile baş etme mekanizmalarını nasıl kullandıklarına ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

KF12: “Her ne kadar deprem olumsuz bir yaşantı olsa da bazen genel olarak olumlu bir takım sonuçlarının da olduğunu düşünüyorum. Örneğin, ülke genelinde depreme yönelik önemli bir farkındalık oluşuyor.”

EA10: “Deprem maalesef olmuştur ve maddi manevi kayıplarımız olmuştur. Bundan sonra depremden millet olarak ders alıp yapılarımızı daha sağlam yapmamız ve depreme her yönden hazırlıklı olmamıza neden olabilir. Ben kendi hayatımda bundan sonra depreme hazırlıklı olmaya daha çok dikkat edeceğim.”

EM11: “Deprem sonucunda çok büyük kayıplarımız oldu. Asrın felaketi olarak nitelendi. Ancak, her olumsuzlukta bir olumlu yön vardır. Şu an aklıma gelen depreme yönelik farkındalık oluşturması, deprem krizinden sonra bizim bazı yönlerimizin olumlu gelişmesine neden olduğunu söyleyebilirim.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin iyimser yaklaşım temasında deprem olayına olumlu yaklaşarak baş etme mekanizmaları geliştirdikleri görülmektedir. Ayrıca, deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrası farkındalıkların oluşturulması ve deprem sonrası bazı özelliklerin geliştirilmesine yönelik olumlu görüşler ortaya koydukları görülmektedir. Deprem deneyimi olan öğrencilerin sosyal destek yaklaşımı temasında deprem yaşantısına yönelik baş etme mekanizmalarına ilişkin görüşlerine bakıldığında psikolojik destek ($f=14$), aileden destek ($f=13$), arkadaşlardan destek ($f=14$) ve öğretmenlerden destek ($f=13$) olarak ifade ettikleri görülmektedir. Aşağıda deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem yaşamına yönelik sosyal destek anlayışı temasında kullandıkları baş etme mekanizmalarına ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Eİ10: “Deprem insanın güçsüz olduğunu insana yaşıyor. Buda insana çevresindeki insanlardan destek almasını zorunlu hale getiriyor. İnsanın maddi ihtiyaçlarından ziyade psikolojik destek almaya ihtiyaçları vardır. Aile üyelerinden, arkadaşlarından, akrabalarından ve öğretmenlerinden destek görmeleri çok önemlidir.”

EA11: “Deprem sonrasında insan çevresinde destekleyici bir kaynak arar. Bu destek en yakın çevresi olan aile üyeleri arkadaşlardan tutun en uzak çevresindeki insanlara kadar bir destek bekler. Bu süreçte deprem yaşantısı olan kişilere psikolojik desteğin verilmesi hayati önem taşımaktadır. Depremzedeler yaralanmıştır. Bu yaranın uzman kişiler tarafından profesyonel bir destek çalışması ile yaranın sarılması gerektiğine inanıyorum.”

EM11: “Bence deprem sonrasında depremzedelere sosyal desteğin verilmesi çok önemlidir. Özellikle hayatta kalan aile üyelerine kişilerin görüştürülmesi, yakın arkadaş, öğretmenleri ile görüşmesi ve onlardan destek alması kişiye destek olunması açısından çok değerlidir.”

Deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sonrası yaşantılarında olumsuz duygu ve düşüncelere yönelik sosyal destek anlayışı temasında ifade ettikleri görüşlerine bakıldığında psikolojik

desteğin önemli olduğu, aile üyeleri, arkadaş ve öğretmenlerden alınan sosyal desteğin deprem yaşantısı olan kişiler için hayati önem taşıdığını ifade ettikleri görülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada Kahramanmaraş depremini yaşamış lise öğrencilerinin depreme ilişkin görüşleri, duygu, düşünce ve başa çıkma mekanizmalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, araştırmaya katılan öğrencilerin deprem olgusuna yönelik psikolojik tanımlamalar ve maddi tanımlamalar yaptıkları görülmüştür. Araştırmanın verileri alanyazında birçok araştırmanın verileri (Karakuş, 2014; Kurt, 2019; Şeker ve Akman, 2014) ile örtüştüğü görülmektedir. Gürbüz ve Koyuncu'nun (2023) yapmış olduğu çalışmada çocukların deprem olgusunu fiziksel durumlarla ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kardeş ve Tanhan'nın (2018) üniversite öğrencilerine yapmış olduğu çalışmada ise deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem olgusunu daha çok psikolojik yaşantılarla ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada her iki açıdan da depremin tanımlanmış olması deprem deneyimi olan öğrencilerin gelişim düzeyinin literatürdeki çalışmalardan farklı olması ile açıklanabilir. Çocukluk döneminde somut düşüncenin hakim olduğu bilişsel yapının ergenlik dönemi ile birlikte soyut düşünebilmeye doğru evrildiği bilinmektedir. 9. sınıf ve 12. sınıf düzeyinde lise öğrencilerinden oluşan katılımcılarımızın bu anlamda hem somut hem soyut düşünce içerikleri sunması bu geçiş döneminin özelliği olarak görülebilir.

Araştırmada deprem deneyimi olan öğrencilerin depremde aile, sosyal çevre ve fiziki çevre ile ilgili kayıplar yaşadıkları görülmüştür. Genellikle her katılımcı birden fazla alanda kayıp yaşadığını bildirmiştir. Depremler sadece fiziksel yıkıma değil, aynı zamanda insan hayatına ve toplumun ruh sağlığına da derin etkiler bırakır. Araştırmanın verileri alanyazındaki birçok çalışmanın (Bıçakçı ve Ergüney-Okumuş, 2023; Işıkhani, 2021; Nakajima, 2012; Shidiqi, Di Paolo & Choi, 2022; Surgenor, Snell & Dorahy, 2015; Tedeschi & Calhoun, 2004; Yelboğa, 2023) verileri ile örtüştüğü görülmektedir. Depremlerin yaşantısı ve etkisi itibarıyla travmatik bir yaşantıdır (Hacıoğlu, Aker, Kutlar ve Yaman, 2002). Araştırma sonucunda görüldüğü gibi depremler birçok farklı kayıp yaşantılarına neden olduğu görülmektedir. Depremlerde yaşanan can kayıpları ve yaralanmalar açıkça acı vericidir. Ancak, bu kayıpların yanı sıra, depremlerin neden olduğu ekonomik kayıplar, evsizlik, psikolojik travmalar ve toplumda yaşanan belirsizlik durumları göz ardı edilmemelidir. Araştırmada deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem sürecinde korku, şaşkınlık, üzüntü, çaresizlik ve suçluluk duygularını yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında deprem yaşantısı olan kişilerin deprem anında korku (Aydın, 2010; Demirkaya, 2008; Erkan, 2010), şaşkınlık (Demirkaya, 2007; Kılıç, Özgüven ve Sayil, 2003; Öcal, 2005), üzüntü (Erkan, 2010; Gomez & Yoshikawa, 2017; Kılıç, Özgüven ve Sayil, 2003), çaresizlik (Kouski, 2016; Kumar ve Fonagy, 2013; Osawa, 2013) ve suçluluk (Sözcü, 2020; Tuncer, Sözen ve Sakar, 2021). duygularını yaşadıklarını ortaya koyan çalışmanın verileri ile örtüştüğü görülmektedir. Yapılan çalışmanın alanyazında önceden yapılan çalışmalardan ayırt edici bir özellik olarak deprem yaşantısı olan bireylerin deprem anında yaşadıkları duyguları ve düşüncelerini bir arada ele aldığı söylenebilir. Bazılarında ise duygularını fark edememe ve ayrıştırılmama görülmektedir. Araştırmada deprem deneyimi olan öğrencilerin ölüm, ayrılık ve dünyanın güvenli bir yer olmadığına dair olumsuz düşüncelere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca deprem deneyimi olan öğrencilerin deprem ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Olumsuz düşünceler, insanların duygusal durumlarını olumsuz etkileyen güçlü bir faktördür (Akkoyunlu ve Türkçapar, 2013). Araştırma verilerinde deprem deneyimi olan öğrencilerin güvensizlik, depremin tekrar olabileceği ve sevdiklerinin ölebileceği gibi düşüncelere sahip olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum deprem sonrasında katılımcılarda travma sonrası stres bozukluğunun gelişimine neden olabileceği düşünülmektedir. Olumsuz düşüncelerin travmatik olaydan sonra bir ay içerisinde azalması beklenir (APA-DSMV, 2014). Öğrencilerde olumsuz düşünce

süreçlerinin devam etmesinin ileride gelişebilecek patolojilere kaynaklık edebileceği düşünülmektedir. Bu açıdan müdahale çalışmalarında öğrencilerin bilişsel süreçlerinin ele alınması önemli görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin deprem sonrası yaşadıkları olumsuz duygu ve düşüncelere yönelik bazı baş etme mekanizmalarını kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu baş etme mekanizmalarının kaderci yaklaşım, kabullenme ve normale dönme çabaları, iyimser yaklaşım ve sosyal destekten yararlanma olduğu görülmüştür. Alan yazında araştırmanın verileri ile paralellik gösteren araştırma (Erkan, 2010; Kouski, 2016; Yelboğa, 2023) sonuçlarına rastlanmaktadır. Batman (2008) yapmış olduğu bir çalışmada insanların yaşamın zorluklarıyla başa çıkmada kaderci inancı yaygın olarak kullandıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Köroğlu'nun (2012) yapmış olduğu çalışmada kaderci yaklaşımın Türk kültüründe sıkça kullanılan bir strateji olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde sosyal destek afetlerde önemli ve etkili bir baş etme mekanizmalarındandır (Akyüz, 2004; Görgü, 2007). Khawaja, White, Schweitzer & Greenslade (2008) tarafından yapılan çalışmada da doğal afet mağdurlarının bu çalışmada bulunanlarla benzer başa çıkma yöntemlerini kullandıkları görülmüştür. Bu tür olaylarda bireylerin problem durumuna doğrudan müdahale etmesi mümkün olmadığı için; sosyal destek görmek, din veya maneviyattan güç almak ve düşüncelerini yeniden yapılandırmak gibi stratejileri etkili başa çıkma yöntemleri olarak kullandıkları söylenebilir. Aksi durumlarda olumsuz sonuçlarla karşılaşılabilir. Örneğin aile üyelerinden ya da arkadaşlarından birini kaybeden bireylerden, kaçınma stratejisini kullananlarda travma sonrası stres bozukluğu yaşama riski daha fazla ve yas şiddeti daha yoğun bulunmuştur (Schnider, Elhai & Gray, 2007). Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri deprem deneyimi olan öğrencilerin depremi iyimser bir yaklaşım ile değerlendirmeleri bulgusudur. Alan yazıdan birçok çalışma (Akcan, 2018; Duman, 2019; Kanat ve Özpolat, 2016; Kardeş ve Tanhan, 2018) bireylerin travmatik olayları iyi görme çabalarının olduğunu göstermektedir. Travmatik büyüme kavramıyla ifade edilen bu durumda, insanların zorlu yaşam krizleriyle mücadelenin sonucunda bir takım olumlu değişimler yaşadıkları belirtilmektedir (Akcan, 2018; Ezerbolat ve Özpolat, 2016; Karaman ve Traim, 2018). Bu çalışmanın örneklemindeki lise öğrencilerinin de benzer şekilde yaşanan doğal afetin olumlu sonuçlarını görmeleri, kendileri için anlam bulmaları travma sonrası büyümeye örnek olabilir. Alan yazında travma sonrası büyüme ile yaş arasında pozitif yönde ilişkilerin olduğunu belirten çok sayıda çalışma vardır (Carver & Antony, 2004; Çokluk, 2022). Bu çalışmalara göre yaş grubu büyüdükçe travma sonrası büyüme artmaktadır. Buna karşın bazı araştırmalarda (Byra, Zyta & Cwirynkalo, 2017; Gökmen ve Deniz, 2020) ise travma sonrası büyüme ile yaş arasında anlamlı ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla henüz lise öğrencisi olan bu çalışmanın Deprem deneyimi olan öğrencilerinde travma sonrası büyümeye dair bulguların elde edilmesi, yaş ve travma sonrası büyüme arasındaki ilişkilere dair farklı bir görüşün de olabileceğini göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına genel olarak bakıldığında depremin gençler açısından daha çok psikolojik etkileri ile tanımlandığı görülmektedir. Katılımcıların maddi ve manevi çoklu kayıp yaşadığı, deprem sürecinde genellikle olumsuz içerikte ve karmaşık duygulara sahip oldukları görülmektedir. Yaşadıkları bu olumsuz deneyimle başa çıkmada ise kaderci bir yaklaşıma, sosyal desteğe, kabullenmeye ve iyimser bir bakış açısı geliştirerek güçlenmeye yönelik stratejiler izledikleri görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, deprem yaşantısının bireylerin hayatlarının farklı alanlarında derin izler bırakacak şekilde bir etki yarattığını göstermektedir. Öğrencilerde tespit edilen duygu ve düşünce kalıpları, yas sürecinin olağan basamakları içerisinde değerlendirilebileceği gibi ileriye dönük travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresyon gibi rahatsızlıkları ortaya çıkarabileceği unutulmamalıdır (Işık, 2020). Bu nedenle deprem yaşantısı olan kişilerin dönük yapılacak psikolojik destek çalışmalarında hem travmaya bağlı gelişebilecek patolojilere hem de yas sürecinin doğasına dikkat edilmesi önemli görülmektedir.

Depremi yaşayan bireylerin normalleşme süreçlerinde pek çok farklı kesimin desteği olduğu açıktır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular özellikle sosyal desteğin önemli bir başa çıkma mekanizması olduğunu tekrar vurgulamaktadır. Bu açıdan depremden sonra kendilerine yeni bir yaşam inşa etmeleri konusunda deprem yaşantısı olan kişilerin sosyal kaynaklarını (aile, arkadaş, akraba, öğretmen vb.) ve bireysel kaynaklarını (maneviyat, yetenek, ilgi, eğitim düzeyi vb.) etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamak önemli görülmektedir.

Bu çalışma derinlemesine görüşmeleri hedeflemekle birlikte kesitsel bir döneme ait olması ve sadece dört alt soruyu içermesi açısından sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda depremin gençler üzerindeki etkileri özgün psikopatolojiler açısından incelenebilir. Ayrıca deprem sonrası farklı zaman aralıkları ile yapılacak görüşmeler bu süreci nasıl geçirdikleri ile ilgili oldukça kapsamlı bilgiler sunabilir. Bununla birlikte farklı yaş gruplarından deprem deneyimi olan öğrencilerin depreme ilişkin görüşleri alınarak karşılaştırmalı çalışmalar tasarlanabilir.

Çalışma verilerine dayalı olarak öğrencilere güvenli bir ortamda duygularını ifade etmeleri için fırsatlar sunulmalıdır. Sınıf içinde empati odaklı etkinliklere yer verilmelidir. Deprem öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenler hakkında bilgi içeren, yaş gruplarına uygun ders içerikleri hazırlanmalıdır. Öğretmenler, öğrencilerin travma sonrası davranışlarını tanıyabilmeleri için kısa eğitimlere katılmalıdır.

Çalışma verilerini temele alarak depremin uzun süreli duygusal ve bilişsel etkilerini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Deprem deneyiminin etkilerinde yerel faktörlerin (sosyoekonomik durum, kültürel değerler) nasıl rol oynadığı araştırılabilir. Tüm okul personellerine yönelik afet eğitimleri zorunlu hale getirilebilir. Ayrıca, okul yöneticileri tarafından okullarda, deprem sonrası oluşabilecek duygusal ve bilişsel ihtiyaçları karşılamak için yeterli materyal ve kaynak sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Arcaya, M., Raker, E. J., & Waters, M. C. (2020). The social consequences of disasters: Individual and community change. *Annual Review of Sociology*, 46(1), 671-691. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919054827>

Akcan, G. (2018). Travma sonrası büyüme: Bir gözden geçirme. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 61-70.

Akkoyunlu, S. & Türkçapar, M. H. (2013). Bir teknik: Alternatif düşünce oluşturulması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 53-59.

Aktepe, V. (2005). Eğitimde bireyi tanımanın önemi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 15-24.

Akyüz, A. (2004). Huzurevi ve evde yaşayan yaşlıların, yalnızlık ve depresyon düzeyleri ile sosyal destek sistemleri açısından karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

APA (DSM-5), (2014). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı*, Beşinci Baskı, (Tanı ölçütleri başvuru el kitabı'ndan, çev. Köroğlu E), İstanbul: Hekimler Yayın Birliği Yayınları.

Aslanderen, M. & Berkant, H. G. (2023). Okul öncesi eğitiminde depremin öğretime ilişkisi öğretmen görüşleri. *Eğitim Yansımaları*, 7(2), 22-34.

Aydın, F. (2010). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin deprem kavramını algılamaları: Fenomenografik bir analiz. Volume 5(3), 801-817.

Balcı, A. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Pegem Yayıncılık.

Berg, B. L., & Lune, H. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Çev. H. Aydın). Eğitim Yayınevi.

Bıçakçı, A. B. & Ergüney-Okumuş, E. (2023). Deprem psikolojik etkileri ve yardım çalışanları. Avrasya Dosyası Dergisi, 14(1), 218-248.

Bilen, E. & Polat, M. (2022). Öğretmen adaylarının deprem farkındalığına ilişkin görüşleri. Türk Deprem Araştırma Dergisi, 4(1), 155-173. <https://doi.org/10.46464/tdad.1098199>

Bozkurt, V. (1999). Deprem ve Toplum. Alfa Basım Yayın Dağıtım

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem A Yayınları.

Byra, S., Žyta, A., & Ćwirynkało, K. (2017). Posttraumatic growth in mothers of children with disabilities. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 53, 15-27.

Caruso, J. B., & Miller, S. (2015). Long run effects and intergenerational transmission of natural disasters: A case study on the 1970 Ancash Earthquake. Journal of Development Economics, 117, 134-150. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2015.07.012>

Carver, C. S., & Antoni, M. H. (2004). Finding benefit in breast cancer during the year after diagnosis predicts better adjustment 5 to 8 years after diagnosis. Health psychology, 23(6), 595-598. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.23.6.595>

Centre for Research on the Epidemiology of Disasters-CRED (2015). The human cost of natural disaster. <https://reliefweb.int/report/world/human-cost-natural-disasters-2015-globalperspective>

Creswell, J. W. (2014). A concise introduction to mixed methods research. SAGE publications.

Çepni, S. (2014). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çokluk, G. F. (2022). Post traumatic growth in mothers and fathers of children with special needs. Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology (CTJPP), 4(4). 102-125. Doi:10.35365/ctjpp.22.4.09

D'Amico, S. (2016). Earthquakes and their impact on society. Springer Natural Hazards.

Demirkaya, H. (2007). İlköğretim öğrencilerinin deprem kavramı algılamaları ve depreme ilişkin görüşleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 68-76.

Demirkaya, H. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının küresel ısınma kavramını algılamaları ve öğrenme stilleri: Fenomenografik bir analiz. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 8(1), 727- 752

Deryugina, T. (2022). Economic effects of natural disasters. IZA World of Labor, 493. <https://wol.iza.org/uploads/articles/608/pdfs/economiceffectsofnaturaldisasters.pdf?v=1Food>

Duman, N. (2019). Travma sonrası büyüme ve gelişim. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 4(7), 178-184.

Ekiz, D. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri. Anı Yayıncılık.

Erkan, S. (2010). Deprem yaşayan ve yaşamayan okul öncesi çocukların davranışsal/duygusal sorunlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 55-66

Ezerbolat, M. & Özpolat, A. G. Y. (2016). Travma sonrası büyüme: travmaya iyi yanından bakmak. Kriz Dergisi, 24(1).1-10. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000353

Food and Agriculture Organization of the United Nations-FAO (2015). The impact of natural hazards and disasters on agriculture and food security and nutrition. <https://www.fao.org/3/i4434e/i4434e.pdf>

Goldstein, J. (2021, 1 September). Deadly natural disaster have increased five-fold over 50 years due to climate change. <https://people.com/human-interest/deadly-natural-disasters-increased-five-fold-over-50years-due-to-climate-change/>

Gomez, C. J., & Yoshikawa, H. (2017). Earthquake effects: Estimating the relationship between exposure to the 2010 Chilean earthquake and preschool children's early cognitive and executive function skills. Early Childhood Research Quarterly, 38, 127-136. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2016.08.004>

Gökmen, G. & Deniz, M. E. (2020). Travma sonrası büyümenin yordayıcıları olarak öz-anlayış ve affetme. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 72-93.

Görgü, E. (2007). Bir başa çıkma mekanizması ya da ruh sağlığını koruyucu bir yaklaşım olarak sosyal destek. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Dergisi, 3(9), 53-61.

Guérin-Marthe, S., Gehl, P., Negulescu, C., Auclair, S., & Fayjaloun, R. (2021). Rapid earthquake response: The state-of-the art and recommendations with a focus on European systems. International Journal of Disaster Risk Reduction, 52, 101-118. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101958>

Gündüz, A., Türkmen, S., Eryiğit, U., Karaca, Y. & Aydın, M. (2013). Is Turkey an earthquake country? The Journal of Academic Emergency Medicine, 12, 33-37.

Gürbüz, F. & Koyuncu, N. E. (2023). Çocuklar ve deprem. In International conference on scientific and academic research, 1, 379-83.

Hacıoğlu, M., Aker, T., Kutlar, T. & Yaman, M. (2002). Deprem tipi travma sonrasında gelişen travma sonrası stres bozukluğu belirtileri alt tipleri. Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 15, 4-15.

He, J. (2021). Earthquake evacuation simulation of multi-story buildings during earthquakes. Earthquake Spectra, 37(1), 95-113. <https://doi.org/10.1177/8755293020957353>

Işık, A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) salgını döneminde ailede krize müdahale. Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 1-9.

Işıkhhan, V. (2021). Afetlere müdahale eden yardımların artırılması. Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 7(2), 399-406,

İstanbul Teknik Üniversitesi-İTÜ (2023). 6 Şubat 2023: 04.17 Mw 7,8 Kahramanmaraş ve 13.24 Mw 7,7 Kahramanmaraş depremleri: Ön inceleme raporu. İstanbul Teknik Üniversitesi. https://haberler.itu.edu.tr/docs/defaultsource/defaultdocumentlibrary/2023_itu_deprem_on_raporu.pdf?sfvrsn=77afe59e_4

Kanat, B. B. & Özpolat, A. G. Y. (2016). Kanser hastalarında travma sonrası büyüme kavramı. Turkish Journal of Clinics and Laboratory, 7(4), 106-110.

Karakuş, U. (2014). Depremi yaşamış ve yaşamamış öğrencilerinin deprem algılarının, metafor analizi ile incelemesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 97-116. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.31309>

Karaman, Ö. & Tarım, B. (2018). Travma sonrası büyüme, sosyal problem çözme ve iyimserlik arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 190-198.

Karancı, A. N., Akşit, B., & Sucuoğlu, H. (1996). Dinar'da Afet Yönetiminin PsikoSosyal Boyutları. *Erzincan ve Dinar Depremleri Işığında Türkiye'nin Deprem Sorunlarına Çözüm Yolları Arayışları TÜBİTAK Yayınları*.

Kardaş, F., & Tanhan, F. (2018). Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres, travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-36. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2018.60>

Kasapoğlu, A., & Ecevit M. (2001). *Depremin Sosyolojik Araştırması*. Sosyoloji Derneği Yayınları.

Khawaja, N. G., White, K. M., Schweitzer, R., & Greenslade, J. (2008). Difficulties and coping strategies of Sudanese refugees: A qualitative approach. *Transcultural psychiatry*, 45(3), 489-512. <https://doi.org/10.1177/1363461508094678>

Kılıç, E. Z., Özgüven, H. D., & Sayil, I. (2003). The psychological effects of parental mental health on children experiencing disaster: The experience of Bolu earthquake in Turkey. *Family process*, 42(4), 485-495. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00485.x>

Koca, M. K. (2001). *İlköğretimde Deprem ve Depremin Zararlarından Korunma Yollarının Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

Koç, M. (2004). *Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(17), 231-238.

Kouski, C. (2016). Impacts of natural disasters on children. *The Future of Children*, 26(1), 73-92.

Koroğlu, C. Z. (2012). Türkiye'de dini hayatın incelenmesi: bütüncül bir yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 82-102.

Köse, E. (2006). *Liseli ergenlerde kişilik ve sosyal desteğin yalnızlığa olan etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kumar, M., & Fonagy, P. (2013). Differential effects of exposure to social violence and natural disaster on children's mental health. *Journal of traumatic stress*, 26(6), 695-702. <https://doi.org/10.1002/jts.21874>

Kurt, E. (2019). *Van depremini yaşayan öğrencilerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile travma sonrası stres bozukluğu ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Mavrouli, M., Mavroulis, S., Lekkas, E., & Tsakris, A. (2023). The impact of earthquakes on public health: A narrative review of infectious diseases in the post-disaster period aiming to disaster risk reduction. *Microorganisms*, 11(2), 419-435.

Mazlum, D. (2001). *The Istanbul earthquake of 22 May 1766 and building repairs that followed: An evaluation based on Ottoman archival documents*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and interpretation*. Jossey-Bass.

Morrow, S. L. (2005). Quality and trust worthiness in qualitative research in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 250-260.

Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 150-155. doi:10.5222/otd.supp2.2012.150

Osawa, M. (2013). Earthquake disaster footage and its effects on children: Request to the media to help protect children. *Brain and Development*, 35(3), 188-189. <https://doi.org/10.1016/j.braindev.2012.07.006>

Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 4(4), 566-589. <https://doi.org/10.5455/cap.20120433>

Paudel, J., & Ryu, H. (2018). Natural disasters and human capital: The case of Nepal's earthquake. *World Development*, 111, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.06.019>

Sert, E. (2002). Depremin ilköğretim öğrencilerinin güdülerini ve başarı başarısızlık yüklemelerini etkileme düzeyi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.*

Schnider, K. R., Elhai, J. D., & Gray, M. J. (2007). Coping style use predicts posttraumatic stress and complicated grief symptom severity among college students reporting a traumatic loss. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 344-351.

Shidiqi, K. A., Di Paolo, A., & Choi, A. (2022). Earthquake exposure and schooling: impact and mechanisms. *Research Institute of Applied Economics*. https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/187034/1/IR22_006_Shidiqi%2bDiPaolo%Choi.pdf

Sinclair, M. (2007). Education in emergencies. <https://www.cedol.org/wpcontent/uploads/2012/02/52-562007.pdf>

Sözcü, U. (2020). Disaster education in Turkey: Trends in theses and articles between 2003 and 2020. *Journal of Pedagogical Research*, 4(3), 418-441.

Surgenor, L. J., Snell, D. L., & Dorahy, M. J. (2015). Posttraumatic stress symptoms in police staff 12-18 months after the Canterbury earthquakes. *Journal of Traumatic Stress*, 28(2), 162-166. <https://doi.org/10.1002/jts.21991>

Şeker, B. D. & Akman, E. (2014). Van depremi sonrası duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler: Polis örnekleme incelemesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(27), 215-231. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.269510>

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). A clinical approach to posttraumatic growth. *Positive psychology in practice*, 10(2), 405-419. <https://doi.org/10.1002/9780470939338>

Tuncer, N., Sözen, Ş. & Sakar, Ş. (2021). Okul öncesi eğitimde deprem farkındalığı: Deprem benden küçüksün projesi, Tokat ili örneği. *International Journal of Educational Spectrum*, 3(1), 1-27.

United Nations (2019, 13 February). Impact of natural disasters increasingly affecting those most vulnerable, speakers say as commission for social development continues session. <https://press.un.org/en/2019/soc4876.doc.htm>

World Health Organization - WHO (2022). Earthquakes. https://www.who.int/healthtopics/earthquakes#tab=tab_1

Yelboğa, N. (2023). Kahramanmaraş depremi özelinde travmatik yas ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 97-121. <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.13.6>

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. (2000). ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin deprem öncesinde ve deprem sonrası öğrenme ve öğretme başarıları ile deprem sonrası oluşabilecek değişiklikler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.